

BÖLÜM 5

I- MARDİN'DE TÜRK SELÇUKLULAR DÖNEMİ

Mardin, Türk Selçuklular döneminde de stratejik önemini korumuş ve Türkmen akınları ile birlikte bölgede önemli dönüşümler yaşanmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci ve Anadolu'ya yönelişi, Mardin'in tarihsel kimliğinin şekillenmesinde kilit bir rol oynamıştır.

5.1. Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Yükselişi

Büyük Selçuklu Devleti, 1037 yılında bağımsızlığını ilan ederek bir devlet haline gelmiştir. Bağdat'ı başkent yaparak önce Fırat ve Dicle Havzası'nı, sonrasında Anadolu ve Orta Asya coğrafyasını kapsayan geniş sınırlara ulaşarak dönemin en büyük Türk devleti olmuştur. Bu durum, Mardin ve havalisine Türklerin 1071 yılından önce yerleşmeye başladığını göstermektedir. Büyük Selçuklu Devleti, 1092 yılında iç karışıklıklar neticesinde dört parçaya ayrılmış, daha sonra beyliklere bölünerek Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesine çıkış sürecini başlatmıştır.

Selçuk Bey Dönemi ve Temellerin Atılışı (M.S. 960-1009)

Büyük Selçuklu Devleti'nin temelleri, Türk Oğuzlarının Kınık Boyu'na mensup lideri **Selçuk Bey** tarafından 1020'li yıllarda atılmış, yeğenleri **Tuğrul** ve **Çağrı Beyler** tarafından bağımsız bir devlet haline getirilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk başbuğu olan Selçuk Bey, Kınık Boyu'nun bir komutanıydı ve Hazar Türk Devleti (Oğuz) Yabguluğu'nun Subaşı (Ordu Komutanı) görevini yürütüyordu.

Selçuk Bey'in tabi olduğu Kınık Boyu, Göktürkler döneminde İç Asya'da kurulan Türk birliği içerisinde yer almış, Göktürk Birliği'nin yıkılmasından sonra ise batıya doğru göç hareketlerine katılarak Güney Hazar bölgesine yerleşmiş ve bu bölgeyi kendilerine yurt edinmişlerdir. Türklerin Kınık Boyu, tek başına bir devlet kurabilecek kadar kalabalık ve güçlü durumda değildi. Bu nedenle, Türk boylarından biri olan Oğuzlar'ın (Uzlar) tabiiyeti altına girmiş

ve 860-1068 yılları arasında güney Hazar bölgesinde yaşamış olan Oğuzlar'ın bünyesinde varlıklarını idame ettirmişlerdir.

Subaşı Selçuk Bey, yüksek askeri vasıfları ile genç yaşta Oğuz ordusunda yüksek mertebelere erişerek ordunun başkomutanı olmuştur. Ancak Selçuk Bey'in esas gayesi Oğuz Yabgusu'nun makamı, yani büyük kağanlıktı. Oğuzlar, 900'lü yıllardan itibaren kendisini çevreleyen tehditlerle mücadele etmekteydi. Batısında Hazarlar, doğusunda Peçenekler ve arkalarından gelen Kıpçaklar Oğuzların güney Hazar bölgesindeki hâkimiyetini tehdit ediyordu. 950'li yıllara gelindiğinde artan dış tehditler ve Oğuz Hanı'nın yaşının ilerlemesi, yerine geçecek veliahtının ise yeterli vasıflara sahip olamaması, Selçuk Bey'in Oğuz Yabguluğu'nun tahtını ele geçirmesine uygun bir zemin hazırlamıştı. Her ne kadar Oğuz ordusunun emir komutası kendisine bağlı olsa da saltanatı ele geçirmek politik ve idari stratejiler gerektirmekteydi. Başarılı bir asker olan Selçuk Bey, politik tecrübelerinin eksikliğinden ötürü bu girişiminde başarılı olamamıştır.

Bu başarısız girişimin ardından Selçuk Bey, lideri olduğu Kınık Boyu ile birlikte başkent Yeni Kent'ten uzaklaşarak başka bir Oğuz şehri olan **Cend** şehrine göç etti. Bu göç, aynı zamanda Oğuz Yabguluğu'nun Kınık Boyu'na uyguladığı bir sürgün niteliğindeydi. Selçuk Bey, sürgün edildiği Cend şehrinde hâkimiyetini genişletmiş ve şehrin yönetimini üstlenmiştir. Üstelik Kınık Boyu ve Selçuk Bey, burada **İslamiyet'i seçmiştir**. Yalnızca bir yıl sonra Cend Şehri'nin hâkimi durumuna gelen Selçuk Bey, vergi tahsil etmek için gelen Oğuz elçilerini kovarak vergi vermeyeceğini ve gayrimüslim bir toplum oldukları için kendileriyle Cihat edeceklerini ilan etti. Bu aynı zamanda bir bağımsızlık ilanıydı (960). Zira Oğuz Yabguluğu'na bağlı olan Cend Şehri'nin vergi vermemesi, Yabguluğa bağımlılığı reddetmek anlamına geliyordu.

Cend Şehri'nin jeopolitik durumu oldukça karışıktı. Bölgenin hâkimi olan Sasaniler ve Orta Asya'daki en büyük güç haline gelen Karahanlılar birbirleri ile mücadele içerisindeydiler. Selçuk Bey de bu mücadelelere müdahil olarak her iki tarafa da asker gönderip karşılığında geniş bozkırlar ve yaşam alanları elde ediyordu. Selçuk Bey'in İslamiyet'e geçmesi de bu dönemde gerçekleşmiş, Müslüman olan Sasaniler ve Karahanlılar ile münasebetleri vesilesiyle İslam dini ile tanışıp gönüllü olarak İslamiyet'i seçmişti.

Selçuk Bey'in Sasani-Karahanlı mücadelesinde elde ettiği bozkırlar, Karahanlıların 999 yılında Sasanileri tam olarak yıkmasıyla Selçuk Bey ve Kınık Boyu'nun resmi hâkimiyet alanı haline geldi. Sasaniler'den boşalan bölgeyi Karahanlılardan

önce sahiplenilen Selçuk Bey, tebaası ile birlikte **Horasan'a** yerleşip bu bölgeyi yurt edindiler. Kınık Boyu, artık müstakil bir güç olarak anılmaya başlandı.

Arslan Bey Dönemi (M.S. 1009-1025)

Selçuk Bey, uzun ve başarılı bir ömrün sonrasında 100. yaşını devirerek 1009 yılında vefat ettiğinde evlatlarına büyük ve güçlü bir beylik bırakmıştı. Selçuk Bey'in oğlu **Arslan Bey**, babasından devraldığı beyliğini daha da güçlendirecek, Büyük Selçuklu Devleti'nin temellerini atacaktır. Arslan Bey, henüz babası Selçuk Bey hayattayken beyliğinin idaresinde görevler almaya başlamıştı.

Arslan Bey, 992 yılında Sasani-Karahanlı mücadelesinde Sasanilere yardım ederek Karahanlıları mağlup etti. Bunun karşılığında Buhara-Semerkant arasında bulunan Nuh köyünü Selçuklu yurdu haline getirmişti. Karahanlılar 999 yılında Buhara'ya ele geçirip Sasani Devleti'ni yıkınca, Sasanilerin yerleşim izni verdiği bölgeler Selçuklu Beyliği'nin mutlak egemenliği altına girmişti.

Sasaniler, Karahanlılar tarafından yıkılınca Sasani Şehzadesi **Ebu İbrahim el-Muntasır**, Karahanlılara karşı mücadele etmek için Arslan Bey'den yardım istemek zorunda kaldı (1003). Arslan Bey, Sasani Şehzadesini korumak için giriştiği mücadelede Karahanlı ordusunu bozguna uğrattı ve Sasanilerden sonra egemenliği altına aldıkları bölgelerden Karahanlıları uzak tutarak yeni sınır komşularına gözdağı vermiş oldu. Bu savaşın akabinde Karahanlı ordusu bizzat Sol Yabgu'nun komuta ettiği bir orduyla Selçuklu Beyliği'nin üzerine taarruza kalksa da, Arslan Bey'in de bizzat ordusunun başında bulunduğu bu mücadelede Karahanlıları ikinci kez yenmiştir.

Arslan Bey, babası Selçuk Bey'in vefatı ile (1009) Selçukluların liderliğine geçtiğinde, sınır komşuları olan Karahanlılar saltanat mücadeleleri ve iç karışıklıklar ile boğuşuyordu. 1012 yılında Karahanlı Hükümdarı İlek Nasr'ın vefat etmesi üzerine Karahanlı varislerinden **Ali Tigin**, yönetimi ele geçirmek için Arslan Bey'den destek talep etti. Arslan Bey ve Ali Tigin birlikte hareket ederek Buhara Kenti'ne girdiler (1021). Bu stratejik hamle ile birlikte Selçuklu Beyliği artık Buhara Kenti'nde de yerleşme olanağı bulmuş oldu.

Arslan Bey'in giderek güçlenmesi ve Cend şehrinden başlayan yayılmalarının Buhara'ya kadar ilerlemesi hem Karahanlılar hem de bölgedeki diğer bir büyük Türk Devleti olan Gazneliler tarafından tedirginlikle karşılanmaya başlamıştı. Karahanlı Hükümdarı **Yusuf Kadir Han**, hem tahtına göz dikmiş olan Ali Tigin hem de ona yardım eden Arslan Bey'i bertaraf etmek için **Gazne Sultanı**

Mahmut Han ile güç birliği yaptılar. Gazneli Mahmut, Arslan Bey'i savaşarak ortadan kaldırmak yerine hileye başvurdu ve onuruna ziyafet vermek üzere huzuruna çağırarak davet etti. Arslan Bey, bu davete oğlu Kutalmış ve maiyetiyle birlikte icabet edince ise üzerine suç isnat ederek **Kalincar Kalesi'nde hapse attırdı** ve Arslan Bey'in tüm maiyetini kılıçtan geçirdi (1025).

Arslan Bey'in öldürölmesi üzerine Kınık boyu lidersiz kalarak dağıldı ve eski güçlerini kaybederek yaşadıkları bölgelerin hâkimiyetini elinde bulunduran devlet ve beyliklerin tebaası haline geldiler. Arslan Bey'in oğlu Kutalmış da babası Arslan Bey gibi Gazneliler'in tutsağı olmuştı ve Selçuklu Beyliği'nin idaresi için Arslan Bey'in başka bir veliahtı bulunmadığından lidersiz bir yaşam sürmek zorunda kalmışlardı. Arslan Bey'in kardeşi, Selçuk Bey'in diğeri oğlu olan Mikail'in oğulları **Tuğrul Bey** ve **Çağrı Beyler**, ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmak için genç yaşta bu büyük vazifeyi üstlenerek, Selçuklu Beyliği'ni Büyük Selçuklu Devleti haline getireceklerdir.

Tuğrul ve Çağrı Bey Dönemi (M.S. 1030-1063)

Arslan Bey'in tutsak edilmesi ile otorite boşluğuna düşen Selçuklu Beyliği'nin tekrar ayağa kalkması on yıl sürdü. Bu süre zarfında Selçuklular'ın birliğini ve ordusunu yeniden kuran Tuğrul ve Çağrı Beyler, güçlerini toparlayarak tarih sahnesine tekrar çıktılar. Aynı tarihte Gazneli Mahmut vefat etmiş, yerine oğlu **Mesut Han** geçmişti. Tuğrul ve Çağrı Beyler, amcaları Arslan Bey'in tutsaklığına son verilmesi karşılığında Gazne Devleti'ne bağlılığı kabul edeceklerini bildirdiler. Gazne Sultanı Mesut Han da bu teklifi kabul ederek Arslan Bey'i serbest bıraktı ve Selçuklu Beyliği'nin tabiiyetini kabul etti. Ancak Tuğrul ve Çağrı Beyler'in amacı Selçuklu Beyliği'ni bağımsız bir devlet haline getirmekti.

Tuğrul ve Çağrı Beyler'in bu amaçlarını öğrenen Mesut Han, Arslan Bey ve oğlu Kutalmış'ı yeniden hapse atarak anlaşmayı bozmuş oldu. Tuğrul ve Çağrı kardeşler, amcaları Arslan Bey'i kurtarmak için pek çok teşebbüste bulunsalar da başarılı olamadılar. Arslan Bey'in oğlu Kutalmış, bir yolunu bularak hapisten kaçarak Buhara'ya dönse de Arslan Bey, kalan ömrünü Kalincar Hapishanesi'nde tamamlayarak 1032 yılında vefat etti. Arslan Bey'in vefatından sonra Selçuklu Beyliği'nin tek lideri Tuğrul Bey ve kardeşi Çağrı Bey olmuştı.

Selçuklular, Arslan Bey'in ölümünden önce Türk Töresi gereği Gazne Devleti'ne bağılı olarak Gazne Ordusu'nda görev yapıyor, Gazne Sınırları'nın güvenliğini sağlıyor ve vergi ödüyorlardı. Ancak Arslan Bey'in ölümünden sonra bu

bağlılık ortadan kalkmıştı. Tuğrul ve Çağrı Beyler de egemenlik alanlarını genişletmek için, Gazne Sultanı'ndan izin almadan Horasan'a yerleştiler. Türk töresi gereği boylar, yerleşecekleri bölgelere Büyük Kağanlarının izni olmaksızın göç edemezlerdi. Selçukluların bu eylemi bir anlamda başkaldırı ve isyan olarak nitelendirilebilecek şiddette bir itaatsizlikti.

Gazne Sultanı Mesut Han, Selçuklular'ın Horasan'a izinsiz olarak yerleşmelerine önce müsamaha gösterdi. Güçlendikçe kalabalıklaşan Selçuklular, Horasan'dan sonra Merv ve Nesa şehirlerine de girdiler. Selçuklular'ın bu yayılma stratejisi bir istila gibi görünebilirdi. Bu sebeple Gazne Sultanı'na mektup göndererek Horasan, Merv ve Nesa şehirlerinde yerleşim izni verilmesi karşılığında Gazne Devleti'ne bağlı kalacaklarını bildirdiler. Tuğrul Bey'in amacı hâkimiyet alanını genişleterek daha geniş alanlarda mücadele ederek stratejik avantajlar sağlamaktı. Bunun farkında olan Gazne Sultanı Mesut Han, Tuğrul Bey'in mektubuna cevap dahi vermeden ordularını hazırlayarak Selçukluların üzerine sefere gönderdi (1035). Selçuklular ile Gazne Devleti arasında ilk kez bir savaş gerçekleşecekti. Gazne Sultanı, Selçukluların gücünü önemsemeyip ordusunu, başına geçmeden kumandanlarının idaresinde Selçukluların üzerine sefere göndermişti. Tuğrul Bey ve ordusu, Gazne ordusunu Nesa şehrinin girişinde karşıladı ve meydan muharebesi şeklinde tezahür eden bu savaşta Gazne Ordusu ağır bir yenilgi alarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu mağlubiyetin ardından Gazne Sultanı, Tuğrul Bey'in kendisine gönderdiği mektubu cevaplayarak Horasan, Merv ve Nesa şehirlerinde kendilerine oturma ve barınma izni verdiğini bildirdi. Selçuklular istediklerini almışlardı ama bununla yetinmediler. İlerleyen yıllarda yayılmalarını devam ettirerek 3 yıl sonra 3 yeni şehirde daha yerleşme izni istediler.

Gazneli Mesut, Selçuklular'ın bu isteklerini daha önce olduğu gibi yine reddederek üzerlerine öncekinden daha güçlü ve donanımlı bir ordu gönderdi (1038). Gazne ordusu, 1035 yılında Nesa'da mağlup olan orduya göre çok daha güçlüydü ancak aradan geçen süre zarfında Selçuklular da güçlenmişlerdi. Gazne ordusu ile Selçuklu ordusu, **Serahs** şehrinde, 1035 yılındaki gibi yine bir meydan muharebesi ile karşı karşıya geldiler. Gazne ordusu, bu savaştan da ağır bir mağlubiyet alarak geri çekilmek zorunda kaldı. Selçukluların bu zaferi Büyük Selçuklu Devleti'nin doğuşu anlamına geliyordu. Tuğrul Bey kendisini **Büyük Kağan ve Sultan**, kardeşi Çağrı Bey'i de **ortak kağan** ilan ederek Büyük Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığını ilan etti. Türkistan'ın en önemli kentlerinden olan Horasan, Merv ve Nesa Selçuklular'ın egemenliği altına girmiş, **Nişabur** şehri ise Selçuklular'ın başkenti olmuştu.

Bu durum elbette en çok Gazneliler'in itibarına gölge düşürmüştü. Karahanlılar ise yaşadıkları iç karışıklıklar ve saltanat mücadeleleriyle baş etmekten Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmuş olmasına tepki veremeyecek durumdaydı. Gazne Sultanı Mesut Han, önceleri bir beylik olarak kendisinden toprak isteyen Selçukluların karşısında zor durumdaydı. Art arda aldığı ağır mağlubiyetler de Mesut Han'ın iktidarına gölge düşürmüştü. Üstelik Selçuklular, Gazneliler'in toprakları üzerinde bağımsızlığını ilan etmiş, Gazne Devleti'nin en stratejik bölgeleri Selçuklular'ın idaresi altına girmişti. Mesut Han, Selçuklularla mücadele etmekten vazgeçmedi. Bu kez ordusunun başına kendisi geçti ve ordusunun tüm gücünü seferber ederek Selçukluların üzerine taarruza kalktı. Tarihe **Dandanakan Savaşı** olarak geçen bu hadise hem Gazne Devleti'nin yıkılma sürecini başlatacak hem de Türk dünyasının en büyük güçlerinden biri olan Büyük Selçuklu Devleti'ni Bozkır İmparatorluğu'ndan Cihan Devleti'ne dönüştürecektir.

Dandanakan Savaşı (M.S. 1040)

Mesut Han, 1038'deki ağır mağlubiyetin ardından iki yıl süren bir hazırlık neticesinde çoğunluğu atlı süvarilerden oluşan yüz bin kişilik bir ordu hazırladı. Gazne Ordusu Selçuklu Ordusu'na nispetle oldukça büyük ve kalabalıktı. Gazneli Mesut, ordusunun başında sefere çıkarak 16 Ocak'ta Nişabur Şehri'ne ulaştı. Savaşı Nişabur üzerinden kurgulamıştı ancak Serahs savaşında ağır tahribata uğrayan ve halkı çevre şehirlere göç eden Nişabur şehri yiyecek ve temiz su sıkıntısı içerisindeydi. Kalabalık ordusunun yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılamak amacıyla çevre illerden erzak tedariki yapmaya çalışsa da yeterli olamayınca Merv şehrine ilerlemeye karar verdi.

Selçuklular Gazne Ordusu'nu ilerleme esnasında hem vur-kaç taktikleriyle yoruyor ve yavaşlatıyor, hem de erzak tedariki için lojistik hareketlerini baltalıyordu. Gazne Ordusu, hem kalabalık olduğu için yavaş ilerliyor hem de açlık, susuzluk ve yorgunluk nedeniyle zayıf düşüyordu. Nihayet Merv şehrinde konşlu bulunan **Dandanakan Kalesi** önünde karşı karşıya geldiler. Gazne Ordusu Dandanakan Kalesi'ne doğru ilerlemekteyken Selçuklu Ordusu ilk taarruza başladı. Taarruza rağmen kaleye ilerlemeye devam eden Gazne ordusu, hem Selçuklularla hem de susuzluk, açlık ve yorgunlukla mücadele ediyorlardı. Dandanakan Kalesi'ne girerek savunma savaşı yapmak Gazne Ordusu için önemli bir avantaj sağlayacaktı ancak Kaleye girmeleri ve kuşatılmaları halinde dışarıyla bağlantıları kesilecek, artan su sıkıntısı katlanılmaz bir hale gelecekti. Bunun üzerine kaleye sığınarak savunma savaşı yapmak yerine,

ordunun su sıkıntısını gidermek için birkaç kilometre daha güneyde bulunan su kuyularına doğru ilerlemeye karar verdiler.

Selçuklu Ordusu, Gazneliler üzerindeki taarruzlarını şiddetlendiriyor ve baskısını arttırıyordu. Gazne Ordusu ise hem Selçuklulara karşı koymaya çalışıyor hem de su kuyularına doğru ilerlemeye çalışıyorlardı. Bu keşmekeş içerisinde düzeni ve disiplini bozulan Gazne Ordusu, Selçukluların planlı ve ısrarlı taarruzları karşısında tutunamayarak sayıca fazla ve güçlü olmalarına rağmen ağır kayıplar vererek yenik düşmeye başladılar. Savaşın sonunda ağır bir yenilgiye uğrayan Gazne Ordusu, savaş meydanından düzensiz şekilde çekildi.

Gazneli Mesut, bu mağlubiyetten sonra otoritesini yitirmiş, askerlerinin saygısını ve bağlılığını kaybetmişti. Kendisine bağlı küçük bir birlik ile Hindistan'a doğru ilerleyerek hem Selçuklulardan hem de kendi askerlerinden kaçmaya başladı. Gazneli Mesut bu kaçış hareketiyle Selçuklular'dan kaçmayı başarabilmişti ancak kendi askerlerinden kaçamayıp askerleri tarafından öldürüldü. Dandanakan Savaşı'nı kazanan Selçuklular, Mesut Han'ın geri dönmeyerek saltanatına sahip çıkmamasını bir fırsat olarak değerlendirip Gazne Sarayı'na girerek Gazne Devleti'nin hazinesini savaş ganimeti olarak aldılar.

Selçuklular artık hem geniş bir bölgeyi egemenliği altına almış hem de Gazne ganimetleriyle hazinesini doldurmuştu (1040). Dönemin en büyük Türk Devleti olan Gazne Devleti, Mesut Han'ın yokluğunda sahipsiz kalarak zayıflayacak ve yıkılarak tarih sahnesinden çekilecektir. Aynı tarihlerde bölgedeki diğer bir Türk Devleti olan Karahanlılar'ın ise kısa süre sonra zayıflaması ve zamanla bölünerek yıkılması, Selçuklu Devleti'ni Türk Dünyası'nın yegâne gücü haline getirecektir. Artık bir beylik değil, bağımsız bir devlet olarak anılan Büyük Selçuklu Devleti, toprakları üzerinde egemenlik kurduğu Gazne Devleti üzerinde otorite kurmuş, hâkimiyet alanlarını batıya ve kuzeye doğru genişletmek için sınır komşusu oldukları Karahanlılar Devleti ile karşı karşıya gelmişti.

Karahanlı Devleti, Selçuklular'ın Horasan'ı sahiplenmesi nedeniyle iç karışıklıklar yaşanmaya başlamıştı. Zira Horasan, Karahanlılar için büyük öneme sahipti. Karahanlılar'ın uzun süredir Gazne Devleti'nden almak için uğraştıkları Horasan, Selçuklular'ın hâkimiyet alanına girince Karahanlılar bu başarısızlığın sorumlusu olarak saltanat ailesini hedef aldı ve ülke ikiye bölündü (1042).

XI. Yüzyılda varlığını devam ettiren altı Türk Devleti bulunmaktaydı: Karahanlılar Maverâünnehir'de, Peçenekler Kuzey Karadeniz'de, Uzlar Balkanlar'da, Kıpçaklar ise Kafkasların doğusu ve Karadeniz'in Kuzey'inde, Gazneliler

Hindistan-Pakistan bölgesinde, Selçuklular ise İran-Türkistan coğrafyasında Tarih'e yön vermekteydiler. Bu devletlerin en güçlüsü ve en uzun ömürlüsü elbette Büyük Selçuklu Devleti olmuştur.

5.2. Sultan Alparslan Dönemi (M.S. 1063-1072)

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk Sultanı olan Tuğrul ve Çağrı Beylerin vefat etmesi üzerine, Tuğrul ve Çağrı Beylerin ittifakındaki uyuma rağmen, veliahtlar saltanat mücadelesi içerisine girmişlerdi. Oğlu olmayan Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'in büyük oğlu olan **Süleyman**'ı varis göstermişti. Ancak Çağrı Bey'in diğer oğlu **Alparslan** ve yaşı oldukça ilerlemiş olan Arslan Bey'in (Tuğrul Bey'in amcası) oğlu Kutalmış, Süleyman Han'ın liderliğini tanımadıklarını açıkladılar.

Kutalmış, önce davranarak Selçuklu Sultanlığı'nı ele geçirmek için Süleyman Han'ın saltanat makamı olan Rey şehrini kuşatması üzerine vezir **Amidü'l-Mülk el-Kundurî** diğer varis olan Alparslan'dan yardım talep etti. Alparslan, Selçuklu veziri Amidü'l-Mülk el-Kundurî'nin talebi üzerine Kutalmış'ı mağlup ederek savaş meydanında öldürdü ve Amid-ül Mülk'ün Alparslan'ı sultan ilan etmesiyle tahta çıktı.

Sultan Alparslan, artık Büyük Selçuklu Devleti'nin Sultanı ve Büyük Kağanı olmuştur. İlk hedefi ise elbette Bizans'ın idare ettiği Anadolu coğrafyası olacaktır. Alparslan Han, ilk olarak kuzey sınır hattı olan Gürcistan ve batı sınır hattı olan Anadolu'ya seferler düzenledi. Bu gaza seferiyle Bizans'ın elinde bulunan **Kars** ve **Ani** şehirlerini ele geçirerek Bizans'tan ilk toprağı almış oldu (1064). İslam Âlemi, ilk kez Bizans ve Batı coğrafyasında İslam Sancağının dalgalandığına şahit oluyordu. Bu durum, İslam dünyası için yeni bir dönemdi. Zira Alparslan Han dönemine kadar İslam yalnızca Orta Doğu ve Arap Yarımadası'nda Araplar ve Farslar tarafından benimsenmekteydi. Büyük Selçuklu Devleti'nin fetihleriyle artık Hristiyan toplumlar da İslam Sancağı'yla tanışmaktaydı.

Alparslan Han'ın sonraki hedefi Batı Hazar bölgesi oldu. 1065 yılında **Mangışlak** bölgesini egemenliği altına alarak bölgedeki Kıpçak ve Türkmen toplumları tebaası haline getirdi. Bu tarihten sonra Selçuklular'ın Anadolu içlerine yoğun taarruzları başladı. Bizans İmparatorluğu, Anadolu'daki toplumları otoritesi altına alarak hem vergiye bağlıyor hem de aldığı vergilerle asker kiralayarak lejyonerlik yaptırıyordu. Bizans aslında Anadolu coğrafyasına hükmetmiyor,

bu coğrafya üzerinde yaşayan toplumlardan istifade ediyordu. Bu durum Selçuklular'ın güçlü taarruzlarının hızla sonuç almasına olanak tanıyordu. Alparslan, komutanlarına bağımsız seferler düzenleme yetkileri vermiş, serbest sefer emri alan Selçuklu komutanları, askeri güçleri nispetinde ulaşabilecekleri her şehri hâkimiyeti altına almaya başlamışlardı. 1067 yılında Kayseri-Konya hattına kadar ulaşan Selçuklu Akınları, Kafkaslarda da Alanlarla birleşen Gürcü Krallığı'nın üzerine yapılan seferde de Tiflis'e kadar ulaştı.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Bizans toprakları üzerindeki seferleri İslam dünyasında da büyük yankı uyandırdı. İslam Âleminin Halifesi Mekke'de Hutbeyi Hilafet Makamı ve Selçuklu Sultanı adına okuttu. Halife'nin bu davranışı, Selçuklular'ın İslam dünyasının en büyük gücü haline gelmesi hasebiyle İslam Sancaktarlığı vazifesinin Selçuklular Tarafından gerçekleştirildiğinin ilanı olarak yorumlanmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti gaza seferleriyle Anadolu'yu İslam alemine kazandırırken Hilafet Makamını taşıyan Abbasiler zayıflamış, çevresindeki tehditlere karşı Selçuklulardan medet umar hale gelmişti. 1055'te Büveyhioğulları karşısında Selçuklular'dan yardım isteyen Abbasi Halifesi, 1070 yılında da Şii Fatimi'lere karşı Selçuklu Sultanı Alparslan Han'dan yardım talep etti. İslam aleminin en güçlü devleti olan Büyük Selçuklu Devleti, Hilafet Makamını taşıyan Abbasilerin yardımına koşarak Kuzey Afrika Hattını hâkimiyeti altına aldı ve Arap Yarımadasına doğru ilerlemeye çalışan Fatimiler üzerine sefere çıkmak üzere hazırlanmaya başladı.

Alparslan'ın Mısır seferine çıkacağını haber alan Bizans ise bu fırsatı değerlendirerek 3 yıl boyunca hazırlandıkları sefere çıkarak tarihe **Malazgirt Savaşı** olarak geçen büyük mücadelenin fitilini ateşlemiş oldu.

Malazgirt Savaşı (M.S. 1071)

Selçuklular, 1064 yılında başlattıkları akınlarla Bizans'ın hâkimiyetine meydan okumaya başladığında Bizans iç karışıklıklar ve saltanat mücadeleleriyle zor günler geçiriyordu. Ülkenin yönetimi dul kalmış olan imparatoriçe **Eudoxia**'nın elindeydi. Ülkeyi tek başına yönetemeyen Eudoxia'nın evleneceği kişi Bizans İmparatoru olacaktı. O da onca damat adayına rağmen hapiste yatan Bizans Komutanı **Romen Diyojen**'i seçerek evlenmiş, Bizans'ın imparatoru Romen Diyojen olmuştu. Şüphesiz Eudoxia, Romen Diyojen'le Selçuklu akınlarını durdurması için evlenmişti (1068).

Romen Diyojen, Selçuklular'ın güçlü taarruzlarına karşı koyabilmek için 3 yıl boyunca hazırlandı. Bu hazırlıklar neticesinde hem Roma ordusu hem de Kuzey Karadeniz hattında yaşayan Türk boylarından Peçenek, Uz, Kıpçak toplumlarından paralı askerler ve Anadolu'daki toplumlardan ücreti karşılığında orduda hizmet edecek lejyonerler toplayarak 70 bin kişilik bir ordu hazırladı. 3 yıl süren hazırlıkları neticesinde ordusunu toparlayan Romen Diyojen, Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Mısır'a sefere çıkması ile birlikte harekete geçerek Selçuklu toprakları üzerine taarruz başlattı.

Alparslan, Mısır'a doğru yola çıkmışken Bizans ordusunun taarruzunu öğrenince geri dönerek Suriye Hattı'na doğru ilerleyişe geçti. Sultan Alparslan, Mısır savaşı için hazırlanmış olduğundan Bizans'la savaşmak için gereken hazırlıkları yapmak üzere zaman kazanmak için casusları aracılığıyla Rey Şehri'nde konuşlanacağı duyumunu yaydı ve Rey'e değil Muş'a doğru harekete geçti.

Sultan Alparslan'ın bu hamlesi işe yaradı ve Bizans ordusu Rey şehrine doğru ilerledi. Sultan Alparslan ise **Malazgirt Ovası'nda** karargâhını kurarak ordusunun hazırlıklarını tamamladı. Sultan Alparslan, töre gereği bir elçi görevlendirerek Roma Ordusu'nun işine gelmeyecek bir barış teklifinde bulundu. Zira bu teklif esasında başlı başına bir barış değil, daha çok zaman kazanmak, iletişim kurmak ve düşmanın tavrını ölçmek amacı taşıyordu. Beklendiği gibi Diyojen bu teklifi kabul etmeyerek "Sulh müzakeresini Rey'de yapacağım, Ordumu İsfahan'da kışlayıp Hamedan'da sulayacağım" demiş, Selçuklu elçileri ise "Atlarınızı Hamedan'da kışlayacağınıza eminiz, fakat sizin nerede kışlayacağınızı bilemiyoruz" diyerek geri dönmüştür.

Doğu Roma ordusu, paralı askerlerle birlikte yetmiş bin kişilik bir orduyla Malazgirt ovasının kuzeyinde konuşlanmıştı. Selçuklu ordusunun askeri gücü ise sadece kırk bin kişiden ibaretti. Zira Roma ordusu, bu sefere 3 yıl boyunca hazırlanmış, Selçuklular ise Mısır seferi için çıktıkları yoldan geri dönerek mevcut ordularıyla Malazgirt'e ulaşmıştı. Selçuklu ordusu'nun gücü Roma ordusuna kıyasla yarı yarıya durumdaydı ancak Doğu Roma ordusu içerisinde Müslümanlıkla tanışmamış Peçenek ve Uz Türkleri de bulunuyordu.

Sultan Alparslan, Peçenek ve Uz Türkleri ile aynı soydan olduğu bu Türk birliklerine haber ulaştırıp kendilerine katılmaları teklifini gönderdi. Roma ordusunun en vurucu güçleri bu unsurlardı. Zira Anadolu içlerinde bulunan Abhaz, Slav, Gürcü vb. kavimler yoğun savaşlar içerisinde bulunmuyorlardı. Trakya bölgesinde yaşayan Peçenek ve Uz Türkleri ise hem Roma İmparatorluğu ordusu içerisinde sıkça görev yapmakta hem de Batı cephesinde kendi bağımsız

hareket edebildikleri savaşlara katılmaktaydılar. Roma ordusunun en önemli savaş stratejisti **Magistros Tarkhal** da bir Peçenek Türkü'ydü. Alparslan'ın teklifini olumlu karşılayan Peçenek ve Uz birlikleri Roma ordusu içerisinde konuşlanmış ancak Selçuklular için mücadele etmeye karar vermişlerdi. Her iki tarafta da tüm hazırlıklar tamamı. Alparslan, maiyetindeki din bilginleri'nin de tavsiyesiyle muharebeyi Cuma günü 26 Ağustos'ta yapmaya karar verdi. 26 Ağustos Cuma günü Ordusuyla birlikte namaz kıldı ve dua etti: “Ya Rabbi! Sana tevekkül ediyor, azametın karşısında yüzümü yere sürüyor ve senin uğrunda cihat ediyorum. Ya Rabbi! Niyetim halistır. Bana yardım et; sözlerimde hilaf varsa beni kahret.” diyerek dua etti.

Ve sonrasında askerlerine dönerek tarihe geçen o muhteşem konuşmasını gerçekleştirdi: “Burada Allah'tan başka bir sultan yoktur. Emir ve kader O'nun elindedir. Bu sebeple benimle birlikte cihat etmekte veya benden ayrılmakta serbestsiniz.”

Selçuklu ordusu, sadakat nidalarıyla Sultan Alparslan'a bağılılıklarını haykırdılar. Sultan Alparslan, beyaz kefen elbisesini giyerek atının kuyruğunu bağıladı ve eline er silahı olan Gürzü alıp askerlerine şöyle hitap etti: “Askerlerim! Şehit olursam bu beyaz elbise kefenim olsun. O zaman ruhum göklere çıkacaktır. Benden sonra oğlum Melikşah'ı tahta çıkarın ve ona bağılı kalın. Zaferi kazanırsak istikbal bizimdir.”

Alparslan'ı kefeni giyip şehitliğı kabullenmiş vakur haliyle gören Selçuklu ordusu ağılayıp helalleşerek savaş düzeni aldı ve Cuma namazından hemen sonra ilk çarpışma başladı. Alparslan, Türkler'in meşhur **Turan taktiğini** fevkalade şekilde uygulamaya başladı. Bozkır savaşlarındaki gibi hilal şeklinde dizilen Selçuklu ordusu düşman üzerine hücum edip ilk vuruşları yaptıktan sonra yavaş yavaş geri çekilerek geriye doğıru ok atabilen yetenekli süvarilerin ok atışlarıyla Roma ordusuna kayıplar verdirmeye başladılar. Selçuklu ordusu'nun ilk mukavemetten sonra geri çekilmesini başarısızlık olarak gören Romen Diyojen, geri çekilen Selçuklular'ın peşinden sürekle avı yapar gibi kontrolsüzce ilerlemeye başlamıştı. Bu esnada Peçenek ve Uz'lar savaştan iki saat sonra planladıkları gibi saf değıştirip Selçuklu ordusu saflarına katıldılar. Bunun yanında Roma ile mezhep ayrılığı yaşıyan ve Diyojen'in Ermeni Prensliğı üzerinde uyguladığı katliamlarla itaat altına aldığı Ermeni güçleri savaş meydanından çekildiler. Diyojen, Sultan Alparslan'ın uyguladığı Turan taktiğinin farkına varınca ağır kayıplar alan ordusunu geri çekmek zorunda kaldı.

Savaş, Diyojen'in planladığı gibi ilerlemiyordu. Önce Peçenek ve Uz'lar karşı safa geçmiş, sonra Ermeniler savaş meydanından çekilmişti. Üstelik Alparslan'ın uyguladığı Turan taktiği de orduya büyük kayıplar verdimişti. Savaş meydanında Türklerin Gürz ve Ok atışlarından etkilenen Roma askerleri teslim olmaya can atıyorlardı. Roma ordusu darbe aldıkça zayıflıyordu ve moral olarak çöküntüye uğramıştı. Frank, Norman, Slav ve Gürcü birlikleri savaş meydanından kaçtılar. Hatta Roma Ordusu'nun esas güçleri olan Hassalar ve Seçkin birlikler bile küçük gruplar halinde savaş meydanını terk ediyordu. Yaralı askerler ve kendisine bağlı küçük bir askeri birlikle kalan Romen Diyojen, daha fazla dayanamayıp yenilgiyi kabul etti ve askerleriyle birlikte yaralı vaziyette esir alındı.

Malazgirt Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle çıkan mağrur imparator, Sultan Alparslan'ın huzuruna geldiğinde utancından başını kaldıramıyordu. Alparslan, onun bu haline nezaketle karşılık verip oturttu ve teselli etti. Diyojen, savaş öncesi muazzam ordusuyla Türkleri yeneceğinden emin olduğunu, aksi bir ihtimali hiç düşünmediğini açıkça dile getirdi. Sultan Alparslan kendisine “Eğer zafer sizin olsaydı bana ne yapardın?” sorusunu sordu. Diyojen, açık konuşmayıp öldürtürüm diyemeyip sadece “Kamçılattım” cevabını verdi. Alparslan “Benim size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?” sorusuna ise bir ümitle “Ya öldürtürsünüz yahut İslam ülkelerinden birine esir gönderirsiniz. Mümkün görmüyorum ama belki de affedersiniz” şeklinde cevap verdi. Sultan Alparslan, yenilgiye uğramış bir imparatoru daha fazla aşağılamamak için kendisini affetti ve ağır şartlarla bir antlaşma imzalattı.

Romen Diyojen affedilmişti ancak ülkesine döndüğünde Türkler'den görmediği hakaretlere uğrayıp öldürüldü. Yerine geçen yeni Doğu Roma İmparatoru VII. Mihail Selçuklular ile yapılan anlaşmayı kabul etmese de “Malazgirt Savaşı” Selçuklulara **Anadolu'nun tapusunu** vermişti. Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasıyla tüm Anadolu Selçuklular'ın ayaklarının altına serildi. Orta Asya'nın keşmekeş politik yapısı sebebiyle sürekli hareket halinde olan Türk Toplulukları, zengin tabiatı ve jeopolitik avantajlarıyla bin yıl boyunca vatanları olacak bu muazzam coğrafyaya yerleşeceklerdir. Doğu Roma İmparatorluğu Malazgirt hezimetini tüm batı dünyasını da Türklerin üzerine çekecektir. Malazgirt Savaşı'na kadar insan bile sayılmayan doğu kavimleri artık Türk Sancağı ile tanışarak Dünyanın Batı'dan ibaret olmadığı gerçeğiyle yüzleşecektir.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Batı Tarihi'ne yön vermeye başlayan Büyük Selçuklu Devleti, komutanlarına bağımsız taarruz ve sefer emri vererek tüm

Anadolu'nun Türk Yurdu haline gelmesi için büyük çabalar sarf etti. Selçuklu orduları sadece bir yıl sonra Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına ulaşmıştı bile.

Sultan Alparslan, Anadolu'nun fethiyle Batı sınırlarını genişletmişti, ancak ülkenin doğusunda henüz fetihler tamamlanmamıştı. Büyük Selçuklu Devleti'nin doğu sınırlarında ikiye bölünmüş ve birbirleri ile mücadele halinde olan Karahanlılar Devleti bulunuyordu. Alparslan, Karahanlıları Selçuklu hâkimiyeti altına almak için **Fergana seferine** çıktı. Kısa süre içerisinde Ceyhun Nehri'ni geçerek Batı Karahanlıların hâkimiyeti altında bulunan bölgeye girmişti ancak kale kumandanı **Yusuf El Harezmi** tarafından sırtından bıçaklanarak öldürüldü. Bizans'ı dize getirip Asya'nın dörtte birini fetheden büyük kumandan Alparslan, bir ihanet sonucu kumandanlarından biri tarafından hançerle öldürülmüştü (25 Kasım 1072).

Süryanilerin Selçuklularla İlişkileri

Süryani tarihçiler, XI. yüzyılın sonlarına kadar Malatya'da Bizanslılar, Mardin ve Diyarbakır'da ise Araplar egemen olduğunu belirtmişlerdir. Malatya'da Bizanslılardan sürekli baskı ve zulüm gören Süryaniler, Selçuklular'la iyi diyaloglar kurmuşlardır.²

Abul-Farac, Selçuklu Sultanı **I. Kılıç Arslan** hakkında şu bilgileri vermektedir: “Sultan Musul'a adalet getirmiş, zulmü kaldırmış ve kim birisi hakkında iftira eder ise öldürüleceğini açıklamıştır.” Haçlılar ve Bizanslılar ile ölümüne mücadele etmesine rağmen, Türklere has ananeye uygun davranmış, selef ve halefleri gibi Hristiyanlara karşı şefkat ve müsamaha göstermiştir.³ Bu nedenle Malatya'nın ilk kuşatmasında şehrin Süryani Hristiyanları Gabriyel'i terk edip Selçuklu sultanının idaresini tercih etmişlerdir.⁴

Mardin'de Selçuklular Dönemi (M.S. 1071-1095)

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, 1060'lar süresince Türk boylarına Ermenistan ve Anadolu'ya doğru göç etmesine izin verdi ve Türkler buralarda şehirlere ve tarım alanlarına yerleştiler. Mervanilerden **Nasır**, 1071 senesinde Selçuklu Sultanı Alparslan'a tabi oldu. Nasır'ın ölümünden sonra yerine oğlu **Mensur** geçti.